

ІНВЕСТИЦІЙНІ ВІДНОСИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

INVESTMENT RELATIONS AS OBJECT OF FINANCE AND LEGAL REGULATIONS

Бліхар М.М.,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті проаналізовано інвестиційні відносини як об'єкт фінансово-правового регулювання. Досліджено об'єкт фінансової діяльності держави в інвестиційній сфері. Установлено, що, по-перше, суспільні відносини пов'язані з організуючим впливом уповноважених державних органів, наділених фінансовими повноваженнями, на поведінку осіб – суб'єктів інвестиційної діяльності у фінансових відносинах; по-друге, об'єкт фінансової діяльності держави в інвестиційній сфері формує суспільні відносини із розпорядження коштами, які перебувають у державній власності, на користь державних інвестицій.

Ключові слова: публічні фінанси, інвестиційні відносини, інвестиційна діяльність, об'єкт правовідносин, фінансово-інвестиційні правовідносини, державне фінансове регулювання.

В статье проанализированы инвестиционные отношения как объект финансово-правового регулирования. Исследован объект финансовой деятельности государства в инвестиционной сфере. Установлено, что, во-первых, общественные отношения связаны с организующим влиянием уполномоченных государственных органов, наделенных финансовыми полномочиями, на поведение лиц – субъектов инвестиционной деятельности в финансовых отношениях; во-вторых, объект финансовой деятельности государства в инвестиционной сфере формирует общественные отношения по распоряжению денежными средствами, которые находятся в государственной собственности, в пользу государственных инвестиций.

Ключевые слова: публичные финансы, инвестиционные отношения, инвестиционная деятельность, объект правоотношений, финансово-инвестиционные правоотношения, государственное финансовое регулирование.

The article analyzes investment relations as an object of financial regulation. Financial research facility of the state in the investment area. Found that firstly, public relations connected with organizing the influence of the authorized state bodies having the authority to conduct financial entities – subjects of investment activity in financial relations; Second, the object of the financial activities of the State in the investment sphere shape social relations of disposal funds, which are state-owned, for public investments.

Key words: public finance, investment relations, investment activity, object of legal, financial and investment relationship, public financial management.

Актуальність теми. Виходячи з означеного розуміння об'єкта правової діяльності, необхідно передусім з'ясувати, які саме суспільні відносини регулюються в процесі інвестиційної діяльності держави як публічно-правового інституту, який водночас є визначальним суб'єктом фінансового права.

Виклад основного матеріалу. Об'єкт правовідносин, як уважає теоретик права В. Нерсесянц, – це абстрактний зміст норми, що реалізується в чинному об'єктивному праві, а предмет правовідносин – це реалізоване, індивідуально-конкретизоване вираження об'єкта правовідношення, котре є лише складовим моментом диспозиції норми [9, с. 508–509].

Згадка про «об'єкт фінансової діяльності держави» міститься у праці відомого вченого-правника в галузі фінансового права А. Худякова. Інтерпретацію категорії «управління у сфері фінансів» дослідник проводить на підставі тризначного наукового розуміння поняття управління: як організуючий вплив владного суб'єкта на поведінку підпорядкованого – у першому випадку; як регулювання тих чи інших процесів – у другому випадку; як система органів,

котрі формують певну ієрархічну організаційну структуру – у третьому випадку. У першому значенні управління у сфері фінансової діяльності держави означає організуючий вплив уповноважених на те державних органів на поведінку осіб, які є об'єктом фінансової діяльності держави. У другому значенні управління фінансами означає розпорядження коштами, які перебувають у державній власності, тому об'єктом управління тут, на думку автора, є гроші як різновид майна, що перебуває в державній власності. У третьому значенні «управлінням у сфері фінансів» позначається система органів, котрі здійснюють фінансову діяльність держави від її або свого імені, але за дорученням і в інтересах держави [17, с. 192].

Управління інвестиційною діяльністю у фінансово-правовому аспекті також можна розглядати у трьох значеннях. По-перше, як організуючий владний вплив держави в особі уповноважених органів на поведінку осіб у фінансово-інвестиційній сфері. По-друге, управління інвестиційною діяльністю полягає в розпорядженні коштами, які перебувають у державній власності, на користь інвестицій у різні

сфери суспільного буття. По-третє, управління фінансово-інвестиційною діяльністю можна розуміти як систему державних органів, наділених фінансовими повноваженнями.

Третє означення розуміння управління фінансово-інвестиційною діяльністю становить суб'єктний склад фінансово-інвестиційних правовідносин, а з перших двох можна окреслити суспільні відносини, які являть собою їхній об'єктний склад.

До складу об'єкта фінансової діяльності держави в інвестиційній сфері, отже, входять, по-перше, суспільні відносини, пов'язані з організуючим впливом уповноважених державних органів, наділених фінансовими повноваженнями на поведінку осіб – суб'єктів інвестиційної діяльності у фінансових відносинах; по-друге, об'єкт фінансової діяльності держави в інвестиційній сфері становлять, у тому числі, суспільні відносини із розпорядження коштами, які перебувають у державній власності, на користь державних інвестицій.

Існує поділ фінансових правовідносин «за особливостями об'єкта» цих відносин на майнові й немайнові. Об'єктом перших є безпосередньо гроші, податок, бюджетний кредит, трансферт тощо; а других – не гроші, а інші явища, пов'язані з грішми, – проект бюджету, закон про бюджет, фінансовий контроль [12, с. 5].

Об'єктом майнових фінансово-інвестиційних відносин, отже, є міжбюджетні трансферти, державний кредит. Об'єктом немайнових фінансово-інвестиційних відносин, у свою чергу, є відносини з приводу прийняття бюджету із закладеними в ньому видатками на інвестиції, відносини з приводу фінансового контролю тощо.

Залежно від можливості відокремлення об'єктів фінансового правовідношення від матеріального змісту правовідносин, ці об'єкти ділять на відокремлювані від матеріального змісту правовідносини і невідокремлювані від матеріального змісту правовідносини. До перших належать фінансові ресурси держави й муніципальних утворень і нормативні акти, зокрема податки, бюджетні асигнування, субсидії, проекти бюджетів, бюджети тощо. До невідокремлюваних від матеріального змісту правовідносин об'єктів належать ті, що не зафіксовані у фінансово-правових нормах і можуть бути виділені лише в процесі наукової абстракції: державний фінансовий контроль, діяльність з приводу встановлення казенному підприємству порядку розподілу прибутку тощо [14, с. 75].

В умовах, коли у фінансово-правовій літературі широко висвітлюються суспільні відносини, які становлять предмет фінансового права, а питання об'єкта фінансово-правового регулювання представлені значно рідше, виправдано видається спроба окреслити суспільні відносини, коло яких утворює поняття об'єкта фінансово-правового регулювання інвестиційної діяльності за допомогою з'ясування тих відносин, що становлять його предмет, особливо з огляду на висловлену в правовій теорії позицію, що відмінності між предметом і об'єктом мають зовсім

не кількісний, а якісний характер: предмет – це не складова, не «сфера» об'єкта, а його особливе бачення, особливий проблемний підхід до нього [1, с. 110].

На думку Є. Грачової та Е. Соколової, предметом правового регулювання фінансового права є суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням державою й місцевим самоврядуванням фінансової діяльності, зумовленої наявністю в країні товарно-грошових відносин, необхідністю розподілу та перерозподілу вартості валового суспільного продукту й частини національного доходу [3, с. 3].

Предметом правового регулювання інвестицій у широкому значенні цього слова є конкретні правовідносини, що складаються в окремих сферах економіки: промисловості, наукоємних технологіях, добування та переробки корисних копалин, сільськогосподарському виробництві [15, с. 3]. Відтак предмет правового регулювання фінансово-інвестиційних правовідносин, згідно з означеним підходом, становлять суспільні відносини, виникнення яких зумовлене фінансуванням окремих сфер економіки.

У підручнику під редакцією С. Запольського предмет інвестиційної діяльності як інститут фінансового права розуміється як відносини з акумулювання, перерозподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових засобів, що мають особливу фінансову специфіку, полягають в інвестиційному призначенні [16, с. 692]. Іншими словами, предметом інвестиційної діяльності є фінансові відносини з приводу розподілу коштів, які мають інвестиційне призначення.

Як і джерела фінансів, джерела формування інвестицій діляться на централізовані й децентралізовані [16]. Централізовані фонди створюються на макрорівні. Сюди, окрім центрального бюджету країни, належать фонди соціального страхування, Пенсійний фонд, кредитування, державне страхування. Мікрорівень утворюють децентралізовані фінанси, зокрема фінанси одиниць господарювання державної форми власності: підприємств, установ і організацій.

Хоча фонди грошових засобів держави у вигляді централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів являють собою диференційоване ціле, відмінність централізованих і децентралізованих фінансів виражається в різному підході держави до регулювання суспільних відносин на цих двох рівнях. Централізовані фінанси орієнтовані на здійснення суспільних інтересів, децентралізовані – на отримання прибутку. Зокрема, щодо останніх державне регулювання має враховувати той основоположний факт, що стан і динаміка фінансів приватних підприємств залежить від законів ринкової економіки [4, с. 14].

Відтак фінансові відносини охоплюють дві сфери: перша – економічні грошові відносини, пов'язані з формуванням і використанням централізованих грошових фондів держави, котрі акумулюються в державній бюджетній системі й позабюджетних фондах; друга – економічні грошові відносини, що опосередковують кругообіг децентралізованих грошових фондів підприємств [6, с. 5].

У літературі також існують спроби розширеного окреслення відносин, які становлять предмет фінансового права. Е. Соколова, зокрема, зазначає, що до предмета фінансового права входять не лише суспільні відносини в процесі створення фондів грошових засобів, а й частина відносин, які виникають у процесі створення фондів грошових засобів суб'єктів господарювання, які діють на праві приватної власності [13, с. 59].

Подібну наукову позицію демонструють Е. Євстигнеєв і Н. Вікторова, котрі описують фінансову систему як сукупність трьох основних ланок, одну з котрих утворюють приватні фінанси. Так, першою ланкою в цій системі є державні фінанси, куди входить державний бюджет, бюджети державних соціальних позабюджетних фондів, грошові засоби центрального банку держави та грошові засоби унітарних підприємств і державних установ. Другу ланку фінансової системи утворюють місцеві фінанси, котрі охоплюють місцеві бюджети. Третя ланка – приватні фінанси – грошові засоби юридичних осіб та інших організацій, оснований на праві приватної власності, і грошові засоби фізичних осіб [5, с. 17].

З огляду на публічність галузі фінансового права навряд чи останню точку зору щодо предмета фінансового права можна вважати обґрунтованою. Відтак відносини за участі приватних осіб з погляду фінансового права не становлять собою об'єкт інвестиційної діяльності.

Якщо розглядати об'єкт інвестиційної діяльності як систему суспільних відносин, що виникають у процесі вкладення матеріальних цінностей, то, власне, економічні суспільні відносини, що виникають у системі грошових відносин і за допомогою яких відбувається розподіл грошових фондів, і є узагальненим об'єктом фінансово-інвестиційної діяльності держави. При цьому центральною ланкою фінансової системи України залишається її бюджетна система, у якій з метою забезпечення життєдіяльності країни діють грошові фонди. Адже відомо, що зміст предмета регулювання галузі охоплюється її об'єктом, і фінансове право не є винятком із правила.

Однак якщо об'єкт інвестиційних відносин розцінювати як суспільні відносини з розподілу коштів, то фактично відбувається отождолення об'єкта регулювання з його предметом.

У теорії права зазначають, що суспільні відносини – досить складна й багатоелементна реальність, а норми права та правовідносини, що складаються на їхній основі, опосередковують не всі, а лише окремі види, фрагменти, ділянки, сфери цих відносин. Якщо постає питання про те, що ж конкретно може бути й фактично є об'єктом різнобічних правовідносин, то різниця між об'єктом права загалом і об'єктами конкретних правовідносин, що виникають у результаті його дій, полягає в ступені конкретизації [8, с. 277].

Фінансові правовідносини, котрі виникають навколо інвестицій як публічної діяльності держави, є настільки багатограним явищем, що можуть бути конкретизованими за принципом означеної наявної в теорії права концепції. Відповідно, об'єкт фінан-

сово-правових відносин в інвестиційній сфері може бути узагальненим. На якій же підставі можна здійснити конкретизацію й узагальнення суспільних відносин, які являть собою об'єкт інвестиційної діяльності у фінансовому праві?

У теорії правовідносин існує два підходи до розуміння об'єкта правовідносин: моністичний і дуалістичний. Згідно з першим розумінням, об'єктом правовідносин є поведінка зобов'язаної особи або те фактичне суспільне відношення, на котре діє правовідношення. Із позиції плюралістичної теорії розуміння об'єкта правовідносин, до нього належать власне матеріальні й нематеріальні блага, з приводу котрих ці відносини виникають: речі, продукти духовної творчості, особисті нематеріальні блага, дії або утримання від них, результати дій суб'єктів правовідносин. Нарешті, у результаті наукової інтеграції двох підходів до розуміння об'єкта правовідносин фактичну правомірну поведінку називають юридичним об'єктом правовідносин, а пов'язані з цією поведінкою блага – матеріальним об'єктом або навпаки [11, с. 45].

Із позиції моністичного підходу до розуміння об'єкта інвестиційної діяльності держави як публічно-правового інституту можна визначити цей об'єкт як суспільні відносини за участі держави як публічно-правового інституту, урегульовані нормами фінансового права, що виникають у ході розподілу національного доходу, а саме: акумулювання, перерозподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів грошових засобів задля утворення необхідних суспільству фондів для подальшого вкладення коштів з метою досягнення економічного та соціального прогресу суспільства.

Це визначення об'єкта інвестиційної діяльності держави як публічно-правового інституту сформульоване на основі розуміння під об'єктом правовідносин правомірної поведінки.

Водночас інтерпретація об'єкта інвестиційної діяльності, виходячи з наявного в теорії права бівалентного розуміння об'єкта правовідносин, як фактичної правомірної поведінки (юридичний об'єкт правовідносин) в одному значенні й матеріального блага, на яке ця поведінка спрямована (матеріальний об'єкт правовідносин), в іншому відкриває шлях до гранично широкого осягнення змісту об'єкта інвестиційної діяльності держави як публічно-правового інституту й уже згаданої максимальної конкретизації відповідних суспільних відносин.

Вище було з'ясовано, що юридичним об'єктом інвестиційної діяльності держави як публічного інституту є відповідні суспільні відносини.

Якщо ж розглядати об'єкт інвестиційної діяльності як матеріальне явище (предмет), то вважаємо, що в загальному фінансово-правовому розумінні саме державні фінанси є об'єктом інвестиційної діяльності держави як публічно-правового інституту. У такий спосіб здійснюється узагальнення об'єкта фінансових правовідносин в інвестиційній сфері.

У фінансово-правовій науці під фінансами зазвичай розуміють особливу групу економічних відносин,

які виникають у процесі утворення, поділу й використання певних фондів коштів, необхідних державі для виконання своїх завдань і функцій, а також як сукупність фондів коштів, мобілізованих державою для здійснення своїх завдань [2, с. 6]. Причому в інвестиційних відносинах ідеться про ті мобілізовані державою кошти, які спрямовуються саме на інвестиції.

Отже, у широкому матеріальному значенні об'єктами інвестиційної діяльності держави є державні фінанси, що обґрунтовано спрямовуються на державні інвестиції. Розпорядження фінансами в цьому випадку здійснюється державою на користь інвестицій. У процесі розподілу коштів суб'єктами владної діяльності приймається рішення щодо предметного спрямування певної частини коштів державного централізованого фонду коштів на певні галузі.

Як об'єкт фінансово-інвестиційних відносин за участі держави як публічного інституту фінанси є гранично широким поняттям, і як таке поняття об'єкт цих відносин потребує подальшої конкретизації й деталізації.

Інвестиційні відносини, що виникають у системі державних фінансів, класифікують на внутрішні та зовнішні. Прикладом внутрішніх фінансових відносин, які становлять об'єкт інвестиційної діяльності, є перерахування з бюджету до Пенсійного фонду на виплату пенсій військовослужбовцям та інвалідам з дитинства, хоча таке перерахування відбувається в порядку винятку. У зовнішніх фінансових відносинах виділяють купівлю державних цінних паперів, внески в цільові фонди, асигнування й виплати з бюджету і цільових фондів [10, с. 118].

Е. Соколова вказує на те, що розуміння фінансів має два аспекти: діалектичний і метафізичний. Згідно з діалектичним підходом, під фінансами розуміється сукупність економічних відносин, котрі виникають під час розподілу суспільного продукту й частини національного доходу в процесі створення, розподілу та використання різноманітних фондів грошових засобів; відповідно до метафізичного підходу, фінансами є власне сукупність фондів грошових засобів, що перебувають у стагії, а не в динаміці [13, с. 11]. Якщо в другому випадку розуміння фінансів як об'єкта інвестиційної діяльності держави йдеться лише про фонди коштів, то в першому мається на увазі фінанси як суспільні відносини.

Отже, на відміну від бюджетних відносин, що виникають та існують виключно навколо визначального фінансового плану країни – державного бюджету, норми фінансового права мають, як зазначалося, більш засадничий, базовий, загальний характер.

Подібно до означеного теоретико-правового поділу правовідносин на матеріальні і юридичні, фінансові відносини ділять на матеріальні й організаційні. Матеріальні фінансові відносини, згідно з таким групуванням, опосередковують рух коштів, а організаційні виникають у процесі організації грошової системи країни загалом і фінансової системи держави зокрема, системи фінансових установ держави та забезпечення їхньої діяльності [17, с. 61].

Матеріальні фінансово-інвестиційні відносини, отже, виражають спрямування коштів на інвестиції, а організаційні – стан фінансової системи країни загалом, її спроможність реалізувати інвестиції, вкладати в економіку та соціальну сферу, а також систему суб'єктів інвестиційної діяльності з погляду фінансово-правового законодавства.

Ще одна теорія подвійного об'єктного складу відносин, пов'язаних із інвестуванням, виходить із того, що, з одного боку, інвестиції є інвестиційними ресурсами, які відображають величину невикористаного для вживання доходу. До складу цих ресурсів входять грошові засоби й фінансові інструменти, матеріальні цінності, а також майнові, інтелектуальні права, що мають грошову оцінку. З іншого боку, інвестиції являють собою вкладення в об'єкти певної діяльності, які визначають приріст вартості капітального майна [7, с. 28]. Якщо в першому випадку йдеться про розуміння інвестицій у їхньому матеріальному сенсі, то в другому – їх розуміють як процес, діяльність.

Висновки. Якщо застосувати ці положення теорії інвестицій до фінансової діяльності держави у сфері інвестиційної діяльності, доходимо висновку, що об'єктний склад фінансово-інвестиційних відносин утворюють, по-перше, відносини з приводу інвестиційних ресурсів, які спрямовуються на фінансування тих чи інших сфер суспільного буття; по-друге, відносини з приводу безпосереднього вкладення фінансових ресурсів в об'єкти народної життєдіяльності з метою досягнення економічного ефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ветютнев Ю.Ю. Государственно-правовые закономерности: введение в теорию / Ю.Ю. Ветютнев. – Волгоград : Элиста, 2006. – 189 с.
2. Востриков Г.Г. Финансовое право : [учебник] / Г.Г. Востриков. – М. : Юстицинформ, 2007. – 376 с.
3. Грачева Е.Ю. Финансовое право : [учебное пособие] / Е.Ю. Грачева, Э.Д. Соколова. – М. : Юриспруденция, 2000. – 304 с.
4. Евстигнеев Е.Н. Финансовое право: Краткий курс / Е.Н. Евстигнеев, Н.Г. Викторова. – СПб. : Питер, 2010. – 192 с.
5. Евстигнеев Е.Н. Финансовое право : [учебное пособие] / Е.Н. Евстигнеев, Н.Г. Викторова. – СПб. : Питер, 2011. – 272 с.
6. Эльмурзаева Р.А. Инвестиции : [курс лекций] / Р.А. Эльмурзаева. – Томск : ТГУ, 2010. – 201 с.
7. Игонина Л.Л. Инвестиции : [учебное пособие] / Л.Л. Игонина ; под ред. проф. В.А. Слепова. – М. : Экономистъ, 2005. – 478 с.
8. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
9. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства : [учебник] / В.С. Нерсесянц. – М. : Норма, 2012. – 560 с.
10. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія) : [навчальний посібник] / В.М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
11. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы / В.Н. Протасов. – М. : Новый Юрист, 1999. – 240 с.

12. Родионова М.А. Шпаргалка по финансовому праву : [учебное пособие] / М.А. Родионова. – М. : ТК Велби, 2004. – 40 с.
13. Соколова Э.Д. Правовое регулирование финансовой деятельности государства и муниципальных образований / Э.Д. Соколова. – М. : Юриспруденция, 2009. – 162 с.
14. Тосунян Г.А. Финансовое право: Конспекты лекций и схемы : [учебное пособие] / Г.А. Тосунян, А.Ю. Викулин. – М. : Дело, 2002. – 224 с.
15. Учебно-методический комплекс дисциплины: «Инвестиционное право»: направление подготовки юриспруденция квалификация «магистр» / разработ. Н.А. Синева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news2.ssla.ru/documents/oop/high/030900.68/03090068-34.pdf>.
16. Финансовое право : [учебник] / отв. ред. проф. С.В. Запольский. – М. : Волтерс Клувер, 2011. – 792 с.
17. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан. Общая часть / А.И. Худяков. – Алматы : Норма-К, 2002. – 272 с.